

**Історіографія й джерельна база проблеми заснування та функціонування
Колегії Павла Галагана (1871–1920 рр.)**

У статті на основі архівних, маловідомих та опублікованих джерел здійснено системний і комплексний аналіз організації та змісту навчально-виховного процесу Колегії Павла Галагана (1871–1920 рр.). Автор висвітлює основні питання, які стосуються аналізу джерельної бази й історико-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми. Подальшого розвитку набули аналіз і систематизація досліджень з даної проблеми. До наукового обігу введено маловідомі та невідомі документи, що розширяють історико-педагогічне знання про існування в шкільній практиці України такого унікального явища, як Колегія Павла Галагана, колектив якої зберігав кращі традиції і прагнув нового в організації навчально-виховного процесу.

Ключові слова: джерельна база, історіографія, Колегія Павла Галагана, Г. Галаган.

На сучасному етапі модернізації середньої освіти в Україні актуалізуються звертання науковців до педагогічної спадщини, до вивчення діяльності навчально-виховних закладів минулого. Особливий інтерес педагогів та істориків викликає період другої половини XIX – початку XX століття. Адже, як зазначає Н. Побірченко, «друга половина XIX століття ввійшла до вітчизняної історії як пора високого злету духовності, відродження національної свідомості, розквіту творчості в науці, літературі, мистецтві, педагогіці України» [9, с. 3].

Історія розвитку середніх навчальних закладів другої половини XIX – початку XX століття є змістовним джерелом, аналіз та осмислення глибин якого, безумовно, сприятиме удосконаленню української системи освіти як важливої складової виховання та навчання молодого покоління відповідно до викликів XXI століття. У цьому контексті великого значення набуває поглиблення знань про досвід організації навчально-виховного процесу та

реалізації змісту, принципів, методів та прийомів у одному з середніх навчальних закладів України означеного періоду –Колегії Павла Галагана (1871–1920).

Мета статті: з'ясувати ступінь дослідженості проблеми в історико-педагогічній літературі, здійснити аналіз джерельної бази.

Історіографічне вивчення становлення й функціонування Колегії Павла Галагана дає змогу стверджувати, що цей навчально-виховний заклад був предметом дослідження кількох генерацій вітчизняних науковців, педагогів, істориків, громадських та культурно-освітніх діячів.

Однією з перших публікацій є «Коллегия Павла Галагана в Киеве (по поводу 25-летия ее существования)» (1896), де питання історії заснування та функціонування Колегії дослідив колишній її викладач (1880–1882), активний громадський діяч, учений В. Науменко [8, с. 418–433]. Він висвітлив задуми Г. Галагана щодо розвитку заснованої ним школи та детально проаналізував причини, які визначили навчально-виховний характер установи.

Вагомий внесок у висвітлення історії становлення Колегії Павла Галагана було зроблено вихованцем, а згодом директором (1893–1906) Колегії А. Степовичем у ювілейному звіті, присвяченому 25-річчю Колегії «Двадцатипятилетие Коллегии Павла Галагана в Киеве, (1 октября 1871 – 1 октября 1896 года)» (1896) [5]. Автор проаналізував внесок викладачів Колегії в організацію навчально-виховного процесу, відзначив роль керівництва закладу та його вплив на зміни у навчальному та дисциплінарному устрої школи.

У публікації вихованця Колегії М. Максимейка «Коллегия и Г.П. Галаган» (1897) здійснено аналіз виховної системи Колегії, крізь призму впливів подружжя Галаганів [6, с. 189–195]. Зокрема, автор вказує на сімейний характер Колегії. Публікація містить власні спогади М. Максимейка про часи навчання в Колегії.

У праці іншого учня Колегії, а потім її викладача М. Марковського «Поминка по Учредителе Коллегии Григории Павловиче Галагане» (1916) [7, с. 3–42] детально описано біографію, суспільно-громадську й державну

діяльність Г. Галагана, висвітлено вплив учителя та наставника Г. Галагана Ф. Чижова на формування громадянських поглядів свого учня.

У 1930 р. вийшла чотиритомна праця вихованця Колегії М. Галагана «З моїх споминів (1880-ті – 1920 р.)» [4] в якій автор змальовує враження, переживання, факти, епізоди, події свого життя. Цікавим для нашого дослідження є другий розділ – «В Колегії П.Г. Галагана. Громада середньошкілників. В університеті. Студентська громада», в якій М. Галаган описав своє навчання в Колегії, атмосферу, яка там панувала, стосунки між викладачами та учнями, традиції закладу, про участь колегіатів в українській громаді середньошкілників.

У радянській історіографії діяльність Колегії спеціально не досліджувалася. Проте певний інтерес до цієї проблеми спостерігався з боку представників української еміграції. У 1963 році в Мюнхені вийшла ґрунтовна публікація «Безсмертні: збірник спогадів про М. Зерова, П. Филиповича, М. Драй-Хмару» [1]. Вона являє собою історичну збірку спогадів кількох авторів. У праці О. Филиповича «Спомини про брата» детально описано життя і творчий шлях вихованця Колегії П. Филиповича та вплив на формування його світогляду викладачів навчального закладу [1, с. 104]. Публікація О. Драй-Хмари-Ашер «Переглядаючи батьків архів...» є ґрунтовним біографічним нарисом про життя та діяльність поета М. Драй-Хмари [1, с. 149–163]. Згадуються друзі та однокласники М. Драй-Хмари, з якими він підтримував дружні стосунки протягом життя. Авторка вказує на вплив колегіатського життя на майбутнього поета, на ґрунтовні знання, які він одержав, навчаючись у цьому закладі.

Наприкінці 80-х років ХХ століття у науковців почав відроджуватися інтерес до значення приватної ініціативи у вирішенні соціальних та освітньо-культурних проблем розвитку суспільства. В цьому контексті цікавими є публікації С. Білоконя «Школа академіків» (1982), «Колегія Павла Галагана» (1988) [2, с. 144–149; 3, с. 3], в яких всебічно розглянуто питання про організацію навчально-виховної діяльності Колегії; внутрішній розпорядок

закладу; про книгозбірню; звернено увагу на атмосферу українофільства, яка панувала у школі та визначено роль «Школи академіків», як називає Колегію автор, у формуванні інтелектуальної еліти України.

Функціонування Колегії представлено і видавничою діяльністю, яка мала свій офіційний друкований орган. З 1897 року до 1916 року, під керівництвом директора А. Степовича, видавався «Ежегодник Коллегии Павла Галагана», у якому друкувалися найрізноманітніші матеріали з історії навчального закладу, звіти про його роботу, доходи й витрати, статистичні дані, спогади; друкувалися наукові та літературні праці викладачів, публікації випускників, відомості про їх подальші життєві шляхи. З 1904 по 1905 рік Колегія видавала педагогічний журнал «Педагогическая Мысль» під керівництвом професора І. Сікорського та викладача Колегії приват-доцента І. Гливенка, у якому вміщувалися наукові розвідки не лише викладачів Колегії, але й інших педагогів та науковців з питань організації навчально-виховного процесу, запровадження інноваційних методів навчання і виховання у школі.

Вивчення діяльності та функціонування Колегії Павла Галагана базується на аналізі комплексу архівних джерел, представлених фамільним фондом родини Галаганів, матеріалами фонду Колегії Павла Галагана, фондами вихователів та вихованців закладу та ін. У процесі дослідження нами було здійснено аналіз фондів Центрального державного історичного архіву України у м. Києві, Державного архіву м. Києва, Інституту рукописів Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського.

Фонд 185 «Київська колегія Павла Галагана» Державного архіву міста Києва (ДАК) містить справи, які висвітлюють діяльність Колегії з початку її заснування до 1919 р. Велика кількість звітної документації (зокрема протоколи Правління і Ради Колегії), ділового листування, діловодних матеріалів, які зберігаються у фондах ДАК дала змогу всебічно розглянути особливості організації навчально-виховного процесу в Колегії, її участь у освітньо-громадському житті країни, педагогічну та наукову діяльність викладачів і вихователів, які в різний час працювали у закладі. Фонд містить протоколи

Правління та Ради Колегії, справи про організацію вільного від навчання часу учнів; про необхідність поліпшення викладання якого-небудь предмета; про проведення свят і ювілеїв (спр. 351. Дело о внеклассных чтениях и ученических вечерах. 23.05.1901–3.03.1917; спр. 299. Дело о постановлениях Совета Коллегии 1895–1896; спр. 130. Дело об отчетности по хозяйственной и учебной части за 1885/86 уч. г. и о составлении сметы на 1887 г.; спр. 177. Дело об отчетности по хозяйственной и учебной части за 1889/90 уч. г.; спр. 494. Дело об участии Коллегии в Киевской всероссийской выставке 1913 г. и других выставках. 5.01.1913–5.11.1913; спр. 161. Дело по Канцелярии Коллегии Павла Галагана. Об отчетности по хозяйственной части за 1887/88 г. и о составлении сметы на 1898 г.; спр. 117. Дело Совета Коллегии Павла Галагана 28.11.1885–10.10.1891; спр. 1368. Дневник за 1915–1916 уч. г.; спр. 1357. Книга протоколов Правления Коллегии Павла Галагана за 1911–1912 гг.; спр. 1323. Книга протоколов Правления Коллегии Павла Галагана. 1900–1904 гг.; спр. 1326. Книга протоколов Правления Коллегии Павла Галагана. 1904–1907 гг.; спр. 1356. Книга протоколов Совета Коллегии Павла Галагана. 1910–1912 гг.; Книга протоколов Совета Коллегии Павла Галагана. 1880–1890 гг.; спр. 68. Об отчетности за истекший 1880 г. по Коллегии и составлении сметы на 1881 г.; спр. 391. Отчет о состоянии учебно-воспитательной части в Коллегии за 1905 г.; спр. 525. Отчет о состоянии учебного заведения за 1916 г.; спр. 524. Отчет о состоянии учебного заведения за 1917 гражданский год та ін.), які дали змогу простежити генезис її розвитку. Також у фонді представленні матеріали, які дали можливість з'ясувати вплив суспільно-політичних та революційних процесів, які відбувалися на початку ХХ століття, на діяльність Колегії і що послугувало приводом до її закриття (спр. 518. О реквизиции зданий Коллегии. 28.X.1917–12.X.1919 г.).

Життя, педагогічна, наукова та громадська діяльність викладачів Колегії представлена справами: спр. 541. Дело о воспитателе и преподавателе: Зиновий Алоизьевич Архимович в последствии директор Коллегии Павла Галагана 12.III.1895–26.VI.1911; спр. 601. Дело о директоре, статском советнике Петре

Алексеевиче Конском; спр. 576. Дело о назначении Н.М. Домбровского преподавателем рисования в Коллегии Павла Галагана (с 1 января 1906); спр. 241. Дело о назначении директором Коллегии А.И. Степовича; спр. 632. Дело о назначении Директором Коллегии Ивана Ивановича Нечипоренко 18.X.1879–12.XI.1890; спр. 544. Дело о назначении директором Коллегии Иннокентия Федоровича Анненского 29.I.1891–8.XI.1893; спр. 548. Дело о назначении преподавателя Варшавского реального училища Д.Н. Бурневского преподавателем и воспитателем Коллегии 3.X.1906–29.X.1919; спр. 446. Дело об издании Коллегией книги «Чийтам Т.А. Элементарная химия» с английского издания перевел А.Н. Яницкий. 1909. 8.IV.1910 г.; спр. 504. Дело с прошениями разных лиц о желании занять место директора Коллегии (после П.А. Конского). 19.08.1915–23.03.1918; спр. 593. О воспитателе и преподавателе истории Василии Петровиче Клячине 10.X.1895–12.VIII.1900 гг.; спр. 592. О воспитателе и преподавателе Коллегии Павла Галагана Илье Фроловиче Кожине. 3.XII.1900–4.IX.1912 гг.; спр. 550. О преподавателе математики и физики Михаиле Федоровиче Базаревиче (с января 1896 г.); Александре Николаевиче Яницком (с сентября 1903 г.); а затем В.Н. Короткевиче (5.1.1896–16.12.1918 гг.) та ін.

В описах фонду Центрального державного історичного архіву України в м. Києві (ЦДІАК України) містяться справи, що розкривають виховний процес в Колегії, майнові справи (адже Колегія, за заповітом засновника, була великим землевласником) є декілька звітів про діяльність Колегії тощо. Так, фонд 442 «Канцелярія Київського військового, Подільського і Волинського генерал-губернатора» містить справу яка дає відомості про заснування в Києві Г. Галаганом виховного закладу (оп. 48, спр. 156). Про передачу земель у Козелецькому повіті Г. Галаганом у власність Колегії йдеться у спр. 579, оп. 5, фонду 486 «Київська палата цивільного суду». Фонд 707 «Управління Київського учбового округу» містить важливі документи, які дали нам змогу оцінити виховну діяльність Колегії Павла Галагана у перші роки її становлення (оп. 38, спр. 161. Отчет о состоянии Коллегии Павла Галагана за период с 1

сентября 1871–1 января 1873 гг.; оп. 40, спр. 20. Об исключении учеников гимназий Киевского и других округов за дурное поведение. 1874 г.). Фонд 1475 «Родовий фонд Галаганів» також містить матеріали, що стосуються виховної справи (оп. 1, спр. 161. Письмо Г.П. Галагану от И.С. Воронова о разногласиях по вопросу воспитания в Коллегии Галагана и о рекомендации В.В. Григорьева в другие учебные заведения. 13 мая 1873 г.; спр. 406. Письма Г.П. Галагану от И.И. Ничипоренко об учебе в Киевской Коллегии, поведении студентов и хозяйственных делах Коллегии. 24 октября 1881 г.; спр. 1795. Речь сказанная законоучителем Коллегии Павла Галагана воспитанникам XIII выпуска 31 мая 1887 г.).

Фонди Інституту рукописів Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського (ІР НБУВ) являють собою найбільшу цінність для розкриття мотивів, які спонукали Г. Галагана до відкриття Колегії, висвітлюють його біографію, громадську діяльність як мецената.

Нами були використані такі фонди архіву: ф. I «Літературні матеріали», ф. II «Історичні матеріали», ф. III «Листування», ф. 115 «Трегубов Елисей Киприанович», ф. 119 «Галагани (родовий фонд)», ф. 120 «Колегія Павла Галагана», ф. 179 «Степович Андроник Іоаникійович».

Фонд I містить щоденники (1836–1886 рр.), спогади, записні книжки (1869, 1874 рр.) Григорія Галагана. Документи фонду дають можливість ознайомитись з історією родини Галаганів (спр. 6880, спр. 6903); з особистістю Павла Галагана, на честь якого було засновано Колегію; особливостями його виховання, в якому було не мало національного, українського, що потім втілювалося Галаганом і у вихованні в Колегії (спр. 103, спр. 6882, спр. 6883, спр. 6884, спр. 6890, спр. 6897). А також матеріали стосовно заснування Колегії, в яких можна прослідкувати наміри Г. Галагана, щодо влаштування закладу, обговорення проекту його Статуту (спр. 6905, спр. 6898, спр. 46605).

У фонді II представлений Статут Колегії (спр. 325), міститься інформація про головні засади заснування Колегії (спр. 310), про її зв'язок з університетом св. Володимира, адже Колегія Павла Галагана мала перебувати під постійним

його патронатом (спр. 30230).

Більш детальному та незаангажованому висвітленню певних подій, явищ та фактів у діяльності Колегії сприяло ознайомлення з приватним листуванням засновника Колегії з дружиною Катериною Василівною, викладачами та директорами Колегії (спр. 46094–46509. Письма Г. Галагана к К.В. Галаган. 5 июня 1856 г.–16 декабря 1887 г.; спр. 45904–45992. Письма Ничипоренко И. к Г. Галагану. 9 мая 1880 г.–12 сентября 1888 г.; спр. 46514. Письмо Ничипоренко И. к Галаган Е.В. 27 сентября 1896 г.; спр. 217–299. Письма Шафранова С. к Галагану Г. 12 сентября 1873 г.–10 ноября 1876 г.; спр. 46058–46066. Письма Шафранова С. к Галагану Г. 15 апреля 1874 г.–19 ноября 1875 г.; спр. 46069. Письмо Шульженко Н. – Галагану Г.П. 11 сентября 1878 г.).

Ф. 119 «Галагани (родовий фонд)» виявився для нас цікавим з огляду на вивчення особистості Григорія Павловича, як громадського діяча, просвітника, етнографа та мецената. У листі І. Сікорського йде мова про прохання до Г. Галагана посприяти створенню трьох клінік в Олександрівській міській лікарні (спр. 19). Стосовно заснування у Полтавській губернії прогімназії йдеться у листі Д. Толстого до Г. Галагана (спр. 20). Г. Галаган також піклувався подальшою долею не лише вихованців Колегії, а і її викладачів. Про це йдеться у листі П. Антоновича до Г. Галагана з приводу клопотання останнього про викладачів Т. Тихомирова та Ф. Яреша (спр. 18).

У фонді 120 «Колегія Павла Галагана» представлені діловодні матеріали з відкриття Колегії Павла Галагана (спр. 59. Государственный Совет. Мнение об уставе Коллегии Павла Галагана в Киеве. 1870 г.; спр. 58. Журнал Соединенных Департаментов Законов и Государственной Экономии – и Государственного Совета, от 25 апреля 1870 г. за № 54, по проекту устава Коллегии Павла Галагана. Копия. Приложение: отношение Министерства народного просвещения в Государственный Совет с проектом устава. 8 апреля 1870 г.), окрім цього містяться щорічні звіти по її діяльності, які представлені у журналах засідань Правління та Ради Колегії (спр. 17. Книга протоколов Совета Коллегии Павла Галагана за 28 октября 1913 г. – 25 сентября 1919 г.; спр. 18.

Книга протоколов правління Коллегії Павла Галагана за 9 января 1913 г. – 14 января 1915 г.; спр. 19. Книга протоколов правління Коллегії Павла Галагана за 25 января 1915 г. – 27 марта 1917 г.; спр. 20. Книга протоколов правління (с 30 января 1920 г. – школьного Совета) Коллегії Павла Галагана за 8 апреля 1917 – 12 сентября 1920 гг.), виступи викладачів та вихователів Колегії приурочені до урочистих актів (спр. 62–65. Трегубов Семеон. Речи на годовщины смерти Павла Галагана. 1891 г.; спр. 66. Трегубов Семеон. Речь в день 25-летия Коллегии Павла Галагана).

Фонд 179 «Степович Андроник Іоаникійович», вихованця Колегії, а пізніше її директора, містить конспект робіт учня 4 класу Колегії Павла Галагана з словесності у викладача П. Житецького (спр. 97), проаналізувавши який можна зробити висновок про серйозність навчальної підготовки у Колегії.

Велика кількість матеріалів у фонді стосується згадок А. Степовича як випускника першого випуску Колегії про особливості її діяльності у перші роки, про події, які відбувалися в Колегії, про її український характер (спр. 162).

Як відомо, А. Степович є дослідником біографії Г. Галагана, тому у архіві містяться справи (деякі з них пізніше друкувалися в журналі «Україна») стосовно особистості Г. Галагана (спр. 126, спр. 129, спр. 130) як мецената та благодійника, який опікувався справами селян (його участь у селянській реформі).

У фонді А. Степовича є замітка вихователя Колегії, священика І. Екземплярського, яка стосується згадок останнього про виховний устрій закладу у перші роки (спр. 898. Семейное начало в Коллегии Павла Галагана).

Також тут зберігають листи викладача Колегії П. Житецького до Г. Галагана та К. Галаган (спр. 911, спр. 912). Зокрема, у листі до Г. Галагана від 25 вересня 1869 р. йдеться про задум влаштування Г. Галаганом закладу, та поради і роздуми П. Житецького з цього приводу.

У цьому ж фонді зберігаєть історична записка викладача Колегії В. Куницького з приводу двадцятьп'ятої річниці з дня заснування Колегії Павла

Галагана (спр. 894).

Отже, окрім статистичних даних (кошти, затрачені на утримання закладу; кількість вихованців у різні роки; списки учителів та вихователів Колегії), архівні матеріали дають можливість дослідити історію створення закладу; зміст та організацію навчально-виховної, адміністративно-господарчої, науково-культурної діяльності у Колегії; простежити за станом виконання навчальних програм відповідно до навчальних планів Міністерства народної освіти для класичних гімназій та виявити нововведення, які запроваджувалися у Колегії Павла Галагана.

Таким чином, на основі ґрунтовного аналізу широкого кола джерел та історіографічних праць здійснено характеристику та систематизацію досліджень з означеної проблеми. До наукового обігу введено маловідомі документи, що розширюють історико-педагогічне знання про існування в шкільній практиці України такого унікального явища, як Колегія Павла Галагана.

Проведене дослідження не претендує на повне висвітлення досліджуваної проблеми. Подальшого вивчення потребують: педагогічна спадщина педагогів та вихованців Колегії Павла Галагана; проблеми освіти і виховання в Колегії Павла Галагана на сторінках періодичних видань тощо.

Список використаних джерел та літератури

1. Безсмертні : збірник спогадів про М. Зерова, П. Филиповича, М. Драй-Хмару. – Мюнхен, 1963. – 334 с.
2. Білокінь С. Колегія Павла Галагана / Сергій Білокінь // Київ. – 1988. – № 8. – С. 144–149.
3. Білокінь С. Школа академіків / Сергій Білокінь // Радянська освіта. – 1982. – № 24. – С. 3.
4. Галаган М. З моїх споминів (1880-ті – 1920 р.) : [документально-художнє видання] / Микола Галаган. – К. : Темпора, 2005. – 656 с
5. Двадцятипятилетие Коллегии Павла Галагана в Киеве, (1 октября 1871 –

1 октября 1896 года) / [под ред. дир. Кол. П. Г. А. И. Степовича]. – К. : Типография И. И. Чоколова, 1896. – 409 с.

6. Максимейко Н. А. Коллегия и Г. П. Галаган / Н. А. Максимейко // Ежегодник Коллегии Павла Галагана. С 1-го Октября 1896 года по 1-е Октября 1897 года. – К. : Типография И. И. Чоколова, 1897. – С. 189–195.

7. Марковский М. Н. Поминка по Учредителе Коллегии Григории Павловиче Галагане / М. Н. Марковский // Ежегодник Коллегии Павла Галагана. С 1-го Октября 1912 года по 1-е Октября 1913 года. Год 18-й. – К. : Типография С. В. Кульженко, 1916. – С. 3–42.

8. Наumenко В. П. Коллегия Павла Галагана в Киеве (по поводу 25-летия ее существования) / В. Наumenко // Киевская старина. – 1896. – № 12. – С. 418–433.

9. Побірченко Н. С. Бібліографія педагогічної спадщини членів українських громад (друга половина XIX – початок XX століття) / Наталя Побірченко. – К. : Наук. світ, 2000. – 125 с.

Шевчук О. Н. Историография и источники проблемы основания и функционирования Коллегии Павла Галагана (1871–1920 гг.)

В статье на основе архивных, малоизвестных и опубликованных источников осуществлен системный и комплексный анализ организации и содержания учебно-воспитательного процесса Коллегии Павла Галагана (1871–1920 гг.). Автор освещает основные вопросы, которые касаются анализа источников и историко-педагогической литературы по исследуемой проблеме. Последующее развитие приобрели анализ и систематизация исследований по данной проблеме. В научное обращение включены малоизвестные и неизвестные документы, которые расширят историко-педагогическое знание о существовании в школьной практике Украины такого уникального явления, как Коллегия Павла Галагана, коллектив которой хранил лучшие традиции и хотел нового в организации учебно-воспитательного процесса.

Ключевые слова: источник, историография, Коллегия Павла Галагана, Г. Галаган.

Shevchuk O. N. Historiography and spring base of problem of foundation and functioning of Collegium of Pavlo Galagan (1871–1920 yy.)

The article presents systematic and comprehensive analysis basis of the organization and content of education and upbringing process at Pavlo Galagan Collegium (1871–1920 yy.), which is based on the archival, little known and published sources. The author arise the main question, which touch the analysis

spring base and of historic-pedagogical literature on probed issue. To the scientific appeal new historical facts, not popular and unknown documents, which will extend history of pedagogy knowledge about existence in school practice of Ukraine of such unique phenomenon, which of Pavlo Galagan Collegium, the collective of which kept the best traditions and wanted new in organization educational-educate to the process, was, are entered.

Key words: spring base, historiography, Collegium of Pavlo Galagan, G. Galagan.